

A. SIRRI ÖZBEK • Söyle Zilan

A. SIRRI ÖZBEK Adıyaman/Kahta'da doğdu. Erzurum Eğitim Enstitüsü'nü ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Öğretmenlik, avukatlık ve iş hayatı yanında siyasetle de uğraştı. *Kökünü Arayan Çınar* (2011, roman), *Tosbağa Avcısı* (2013, öykü), *Faili Meçhul Bebek* (2013, öykü), *Taammüden* (2014, roman), *Yele Yazılan Yazılar* (2015, deneme), *Hasut* (2016, roman), *Namekân/Baba İshak'ın Uzun Yürüyüşü* (2017, roman) adlı kitapları yayımlandı. Özbek, Uluslararası PEN Kulübü ve Türkiye Yazarlar Sendikası üyesidir.

İletişim Yayınları 2852 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 496

ISBN-13: 978-975-05-2773-9

© 2019 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2019, İstanbul

EDITÖR Duygu Çayırıcıoğlu

KAPAK Seda Mit

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Ekrem Solgun

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

A. SIRRI ÖZBEK

Söyle Zilan

Tarihçilerin çoğu, olayları anlatmayı bir yana bırakır, önderleri, komutanları övmeye girişirler; kendi uluslarınınkini göklere çıkarır, düşmanlarınınkini olabildiğince kötüler, yerin dibine batırırlar. Oysa tarihle övgü arasında yalnız küçük bir çit yoktur, koskoca bir duvar dikilmiştir.

– SAMSATLI LUKIANOS

Bir ülkeyi tanımak istiyorsanız, o ülkede insanların nasıl öldüğüne bakın.

– ALBERT CAMUS

Di Gelîya Zîla'yê
Li netikê zarokan nivîsîbûn
Nasnameya wan
*Bî berik û barûtê!*¹

– EDO DÊRAN

---

1 Zilan Deresi'nde
Çocukların alınlarına yazmışlardı
Kimliklerini
Mermi ve barutla!

Başlangıç

---

*Bu toprakların yaşadıklarını
Onlar aktarır, bir su gibi coşkunu ve duru.
Ozan der Türkler, Kürtler
Dengbêj diye anar onları...*

– SENNUR SEZER

Sonsuz derinlikteki lacivert gökyüzünde büyük bakır bir sini gibi asılı duran dolunayın şavkı vuruyordu Akbük Körfezi'ne. Dolunayda oynayan deniz üzerinde yakamozlar ışıldı. Hafiften esen meltem, zeytinleri sulamakla kalmıyor, akşama huzurlu bir serinlik, bir ferahlık veriyordu.

Akbük; Ege Denizi'nin serin sularıyla, en tepesinden dibine kadar, sık çam ve zeytin ağaçlarıyla kaplı Kazıklı Dağı arasına sıkışmış, antikçağın en önemli bilicilik merkezi Didim'in küçük, şirin bir beldesi. Mazlum ve mahzun Gelîyê Zıla² sürgünlerinin iskân yeri. Hepsi aynı aşiretten, akraba.

İlk geldikleri günlerde Kazıklı Dağı'na doğru biraz yürüdükten sonra dönüp yüzlerini Ege Denizi'nin sonsuz maviliklerine doğru çevirir, kekik kokulu toprak üzerine bağdaş kurup otururlarmış. Güneşin, uçsuz bucaksız denizin mavilikleri içinde batıp kayboluşunu izlerlermiş. O zaman an-

---

2 Zılan Deresi.

bean, dakikadan dakikaya güneşin değişen renklerinin deniz suyunu nasıl renkten renge boyadığına tanıklık ederlermiş. Bu, her seferinde Aladağ'dan Gelîyê Zîla'ya doğru bakışları anları hatırlatırmış sürgünlere. Gelîyê Zîla'da da, güneş tıpkı böyle yeşillikler içinde batır, dağları ve ucu bucağı yok Gelîyê Zîla'yı değişik renklere boyarken ufkun sonsuzluğunda eriyip gidermiş.

Akbük'ün denize bakan orta yerinde, geniş bir avlu içinde büyük, iki katlı bir taş bina. Dört bir yanı zeytin ağaçlarıyla çevrili. Ağaçlar asırlık. Gövdelerinin kalınlığından belli. Dalları zeytin yüklü, yeşil yeşil. Avluya kırmızı ve beyaz begonvillerin sardığı kayrak taşıyla örülmüş bir kemerden giriyoruz. Evin geniş terasına serilmiş kalın yün döşek ve minderler üzerine oturmuş erkek misafirler. Sırtlarını yaslıklara yaslamış. Çoğunun parmakları arasında sürekli dönen tespihler. Önlerinde tütün tabakaları, sigara paketleri. Ben de herkesi selamladıktan sonra gösterilen yere bağdaş kurup oturdum.

Terası çevreleyen duvarın üzerini seramik saksılar ve teneke yağ kutularında rengârenk güller, mis gibi kokan fesleğenler, her renkten sardunyalı, kırmızı ve beyaz karanfiller, allı morlu menekşe ve beyaz yapraklı, göbekleri sarı papatyalar süslüyor. Kadınlar terasın sağ tarafına sıralanmış. Genç kız ve gelinler tabaklarla, doğranmış kavun, karpuz; kırmızı, siyah ve beyaz üzüm; dallarından henüz toplanmış götleri ballı siyah ve sarı incirleri getirip altına rahle konmuş yuvarlak, büyük bakır sinilere bırakıyordu.

Orta döşekte herkesin saygıyla iltifat ettiği, ağırlamak için özen gösterdiği, ta uzaklardan, serhadden gelme iki deng-bej, bir de hünermend oturuyordu. Sesi ve sözü şekillendiren ustalar. Aynı sözü ve kelimeyi bazen sonsuz otlakların kadife yumuşaklığında yeşil bir huzur içinde söyler, bazen ağır bir balyoz gibi göğsüne göğsüne indirir insanın, nef-

sini keser. Bazen sağır eden gök gürlmelerinin içinden fırlayan kör edici şimşekler gibi çakar, beynin ışığa keser. Bazen kucağındaki bebeğini uyutan annenin ninnisi gibi mutluluk saçar, bazen ağır ve acı bir ölümün ardından söylenen ağıt gibi üstünden başından hüznün dökülür. Şaşarsınız dinlerken sözü ve kelamı şekilden şekile dönüştürme ustalıklarına.

Hünermend ağzı büzgülü, siyah, kadife bir torbanın içinden özenle kızıl renkli bir duduk çıkardı. Sol elinde tuttuğu dudugu, sağ elindeki kadife torbayla dikkatlice sildi. Sonra yanı başında, minderin üzerine indirdiği ceketinin iç cebinden tütün tabakasına benzer küçük bir kutu aldı. Kutuda dudugun dili vardı. Dudugun dilini dudaklarının arasında ıslatıp yumuşattıktan sonra duduga taktı. Kaysı ağacından yapılmış duduk iki gümüş kelepçeyle sıkıca sarılmıştı, çatlayıp ayrılmasını diye.

İki dengbej ellerindeki üç sıralı doksan dokuzluk tespilhleri parmakları arasında çevirip duruyordu. Birininki siyah oluştasından, diğersininki kahverengi koka. İkisinin de habbeleleri yuvarlak, nohut tanesinden biraz küçük.

Köyde düğün vardı. Gündüz çalınan davul, zurna ve ince saz faslı bitmişti.

Vakit akşamdı.

Zaman söz ve kelam zamanıydı.

Sese şekil vermenin, sesin ruhunu ortaya dökmenin zamanı.

Kaybolan sözlere, belki dün belki de onlarca hatta yüzlerce yıl öncesinde söylenmiş, ama bugün unutulmuş yitik sözlere yeniden can vermenin zamanı.

Geçmiş nefesle anlatma zamanı.

Evet, zaman dengbejlerin zamanıydı.

Sessiz çoğunluğun sesi olan dengbejlerin.

Belleğini sese ve söze döken ustaları dinleme zamanı.

Dilsiz bir halkın dili olan, yürekleri seslerinde atan dengbejleri dinleme zamanı.

İlk sözü diğerine göre daha yaşlı, saçları ve uzun bıyıkları arasına kırlar düşmüş, zayıf bedenli, adı Delil olan dengbej aldı. Sesi zaman kadar eski olan bir halkın sesiydi. Söyleyeceği kılamın kısa bir öyküsünü, mahzun, mazlum ve yasaklı kadim dilinin, binlerce yıldır acı ve hüznle yoğrulmuş kelimeleriyle anlattı. Sonra adı Seyad olan hünermende başıyla, “Sıra senin,” der gibi baktı.

Seyad, duduşa üflediğinde, sonsuz zamanın derinliklerinden gelen yumuşak, kulaklara değil doğrudan doğruya yüreklerle dokunan bir ses duyuldu. Kızıl renkli duduşun delikleri üzerinde Seyad’ın parmakları inip kalktıkça, duduktan kâh kanadı kırık bir turnanın hüznü iniltisi, kâh kızgın, gözleri ateşe kesmiş yaralı bir kaplanın öfkeli kükremesi duyuluyordu. Bu ses; Ağrı Dağı, Süphan, Tendürek, Aladağ ve mazlum Gelîyê Zıla halkının hem hüznü ve acılı hem de öfkeli sesiydi.

Duduşun bir nağmesinde sanki, Ağrı Dağı, Süphan, Aladağ ve Tendürek yerinden kalkıp, bütün ağacı, kurdu, kuşu, börtü böceğiyle gelmiş, tüm heybetiyle tam karşlarına, Kazıklı Dağı’nın zirvesine oturmuş, bütün gördüklerini ve yaşadıklarını duduşun hüznü, öfkeli nağmelerine katmış, hem Gelîyê Zıla sürgünlerinin hem de binlerce yıl öncesinden gelmiş; iyiliğin ve kötülüğün kaynağı antikçağ tanrısı Apollon adına Didim’de yapılı tapınakta özel kıyafetleri içindeki bilici, falcı kadınların kulaklarına üflüyordu. Diğer bir nağmesindeyse mazlum Gelîyê Zıla halkının kadın, çocuk ve erkeklerinin katliamla biten sonlarını, Gelîyê Zıla’dan yurkarılara, Aladağ’a doğru üflermiş gibi; Akbük Körfezi’nden dünyanın duymak isteyen bütün kulaklarına üflüyordu.

Seyad, bir anda antikçağ Yunan Mitolojisi’nde adı geçen, çaldığı lir ve söylediği şarkılarla dağları, kayaları, ağaçları

harekete geçiren, vahşi hayvanları uysallaştıran Orpheus olmuştu gözümde.

Bu incecik narin dudukta bütün bir Ağrı Dağı'nın ve Geliyê Zila'nın acısı, öfkesi, hüznü ve çekilen çilesi nağmeye dökülüyordu.

Koca Ağrı Dağı'nın, ucu bucağı görünmeyen Geliyê Zila'nın bütün acı ve öfkesi nasıl da sığıyordu bir dudüğün büyümlü sesine; dipsiz uçurumlara atılmış genç kızlar, katledilen kadın ve çocuklar, dinmek bilmeyen karda donan ayaklar, köy köy gezdirilen kesik başlar, yelde savrulan tel tel saçlara konan allı turnalar, sürgünler, zindanlarda çekilen korkunç işkenceler ve dillere destan aşklar, sevdalar; barut, kan, ölüm ve gözyaşları arasında yeşerip büyüyen bem beyaz aşklar. Ölümüne meydan okuyan, acıyı bal eyleyen, zoru kolay eden, yokluğu görmezden gelen, kara toprağı yün döşek, kuru taşı kaz tüyünden yastık bilen, zorla buldukları bir parça kuru ekmek ve bir baş soğanı sofralarının bereketi sayıp iştahla yiyen, aç kaldığında umursamayan, sevdiğine kol kanat gerip, bedenini siper eden aşklar. O günlerin ürkütücü zifiri karanlığı içinden, bugün ve onlarca, belki de yüzlerce yıl sonra bile dengbejlerin dilinden, hünermendlerin nefesinden beyaz ısıtılar halinde nağmelere dökülecek hüznümlü aşklar.

Dudüğün her nağmesiyle birlikte Ağrı Dağı'nın öfkeli kükremesi ve Geliyê Zila'nın acılı inlemesi duyuluyordu ıpsız ve sessiz Akbük Körfezi'nde. Sadece öfke ve acı değildi duyulan; mazlum insanının, kurdunun, kuşunun, bilcümle mahlukatının, ak ve buz gibi suların çağıldadığı derelerinin, rüzgârının, kar ve yağmurunun, çiçek açmış ağaç dallarının, kar ilk erimeye başladığında baş veren allı morlu çiçeğinin, güneşinin, yıldızının da sesi idi, kokusu idi duyulan.

Dinleyenlerin yüreğine acı bir keder yerleştiren dudüğün hüznümlü sesi, parlak ayın ve ısıtılı yıldızların altında Kazık-

lı Dağı'ndan Akbük'e doğru gelen çam reçinesi, zeytin ve kekik kokularına karışıyordu.

Her nağmesiyle o kederli yüreklerden bir tel koparan dudüğun sesi, Kazıklı Dağı'nın koyaklarında yankılanıp Ege Denizi'nin ıslıtlı sularına düşüyordu.

Duduğun gümüş iki kelepçeyle sıkılmış olmasına hak verdim. Yürek tellerini koparan bu nağmelere içi oyulmuş zavallı bir kaysı dalı nasıl dayansındı?

Derken Hünermend Seyad'ın üflediği dudüğun sesi dindi. Seyad kapalı gözlerini açtı ve dengbej Delil'e "Sesi kelama katma zamanı geldi," der gibi baktı.

Delil, yüzlerce yıldır sessizlik ve mateme alışkın gırtlaklardan çıkan alçak sestem, sesine şekil vermeye, en güzel dil bulup söylemeye başladı. Söyledikçe sesinin tonunu yükseltti. Ses tonu yükseldikçe üç sıralı tespih parmakları arasında hızla devinip duruyordu. Dengbej Delil'in sesi közü yakan alev gibiydi, yakıcı ve dokunaklı. Makineli tüfekten çıkan mermiler gibi kelimeleri birbiri ardısıra sıralarken ritmi asla bozulmuyordu. Dinleyen kadın ve erkekler bu ritme göre hüznle yanlara ve öne arkaya salınıyordu. Derken, sesin ritmi düştü, söz ve kelam bitti. Dengbej Delil büyük sininin kenarında duran içi şekerli şerbet dolu bardağı aldı, iki yudum içti ve yastığına yaslandı. Tespihi parmakları arasında hareketsiz duruyordu.

Dinleyenler, "Seet xaş, seet xaş," diyerek Dengbej Delil'e, sesine, yorumuna ve sağlığına iyi dileklerini sundu.

Hünermend Seyad tekrar dudüğü üflemeye başladı. Yine hiç bitmeyecekmiş gibi hüzn, yine öfke, yine tel tel kopan kederli yürek telleri, yine gözpınarlarından kontrolsüzce yanaklara süzülen damlalar. Hünermend Seyad'ın dudüğundan çıkan nağmeler bitince sözü; daha genç, saç ve ağzına dökülen gür bıyıkları siyah, gözleri ışıl ışıl, adı Fevzi olan ikinci dengbej aldı. Hemen dizlerinin üzerine kalktı, iki eli-

ni kulaklarına attı ve sesi söze kattı. Sesi, berrak, içinde her renkten çakıl taşlarının olduğu bir kaynağın çağlayarak akışı gibiydi.

Denizin biteviye kumsala her vuruşunda bıraktığı hışırtılı ses, dengbeç Fevzi'nin dilinden dökülen nağmelere ritim tutuyordu sanki.

Sabaha kadar bir Delil bir Fevzi, Hünermend Seyad'ın üflediği dudüğün yakıcı nağmeleri eşliğinde sesi kelama dök-tü. Onlar sular seller gibi çağlayıp dururken, biz dinleyenler de bu çağlayanlardan içtikçe susuzluğu daha da artan insanlar gibiydik.

Sigaralar yanıp sönerken, çay bardakları art arda dolup boşaldı.

Ağrı Dağı, Süphan, Tendürek, Aladağ ve Gelîyê Zıla vardı seste; geyiklerin mekânı bıçak gibi keskin yalçın kayalıklar, sisli yamaçlar. Bulut bulut renkleriyle yaydıkları bin bir çeşit kokuları ta dağların eteklerinde görülüp duyulan çiçekler. İçinde çakıl taşlarının sayıldığı ışığa kesmiş buz gibi berrak kaynaklar, dereler, ırmaklar. Gökyüzünden daha mavi göller; hele ki de içinde her renkte, her boyda, bazıları boynuzlu yılanların sürüler halinde dolaştığı göl. Ota, çiçeğe bezenmiş yaylalar. Şafakla başlayıp akşam karanlık basıncaya kadar hiç dinmeyen kuş cıvıltıları, kurt avazları, ayı hırlamaları, keklik şakımaları. Mavi gökyüzünden avına dalan alıcı kuş ciyaklamaları. Sarp zirvelerin sessiz kartalları...

Dağların zirvelerindeki mavi buzullar. Geçit vermeyen karlı yollar. Firara, kaçağa kucak açan dağlar, mağaralar.

Ve Gelîyê Zıla'da insansızlaştırıldıktan sonra yıkılıp yakılan köyler vardı nefeste.

Ya ceylan gözlü, belik belik sırma saçları omuzlarından aşağı dökülen, güvercin bilekli, ak gerdanlı kızları, cesarette kocalarından geri kalmayan gelinleri, zehri dışından akan engereği çatal dilinden vuran yiğit silahşorları, hele

ki de lime lime edilen yürekleri gözyaşında akıtan hüznü aşk öykülerini söze, kelama dökmeden geçmek olur muydu hiç.

Ama yürek yakan, kabuk bağlamayan yaraları yeniden kanatan, adamın canını, saçının ucundan tırnağının ucuna varana dek acıtan ağır, kederli sözler de vardı; savaşı, vahşet ve çılgınlığı, açlık ve sefaleti, kıyımı, kırımını ve sürgünü anlatan.

Azrail'in kol gezdiği, zulmün, ölümün ve kötülüğün zamanını; yakılan yıkılan köyleri, yargılanmadan infaz edilen kadın ve çocukları, tecavüz edilip öldürülen genç kızları anlatan kelimeler.

Kesilen kafaların sırtlara geçirilip kasaba kasaba gezdirildiği, yığınlarca insanın yerinden yurdundan edilerek hiç bilmedikleri, adını duymadıkları diyarlara sürgün edildikleri zamanları anlatan kelimeler.

Vicdan ve merhametin, akıl ve izanın, ar ve namusun, hak ve adaletin ayaklar altına alınıp yeryüzünden yok olduğu zamanı anlatan kelimeler de vardı.

Hani derler ya “Dağların, taşların dili olsa da anlatsa olanı biteni,” işte her iki dengbej ve hünermend Seyad, dağların taşların şahitliğini dile, kelama ve nağmeye döktü. Hilafsız, riyasız, dürüstçe, olduğu gibi, ne bir eksik ne bir fazla.

Gece boyu keklikler meydan okurcasına, çılgınca şakıdı, dengbejlerin sesine karşı.

Seherde bülbüller geldi, bahçedeki zeytin dallarına kondu ve kendilerince en güzel şarkılarına ses verdiler, dengbejlerle yarışır gibi.

Ağrı Dağı'ndan, Gelîyê Zıla'dan Akbük Körfezi'ne dalga dalga dengbejlerin nefesiyle gelen çığlığın, sesin, kelamın kokusuna zeytin, çam, kekik ve deniz kokusu karışıyordu.

Sürgünlük, hasretlik, özlem ve hüznün gözlerden süzülen yaşlarda, kabaran yüreklerde, sızım sızım sızlayan burun direklerindeydi.

Şafakla birlikte duduk ve dengbejler sustu susmasına da erkeklerin elindeki mendiller, kadınların tlbent, eşarp ve yazmaları gözlerden yanaklara, burun kenarlarına süzülen yaşları silmeye yetmemişti. Hepsi szleşmişçesine zgr bıraktımiştı hıçkırıkları ve gözyaşlarını.

Ve Atina da ki Delphoi Tapınağı'yla yarışan Didim Apollon Tapınağı'nın antikçağ bilici, khin ve falcıları da binlerce yıl öncesine, tapınağın mermer taşlı gizli bölmelerine çekilip saklanmış, ellerini önlerinde bağlamış, başlarını yana eğmiş, yaşanan onca acı ve vahşete dur diyememiş olmanın çaresizliği içinde gözyaşı döküyorlardı.

Yaşanmış acıların izleri ne Ağrı'da ne de Gelıy Zıla'daydı, yanaklardan süzülen her bir damla yaştaydı açık seçik.

Denizin bittiği yerde, ta ufukta pat, pat, pat diye sesi duyulan bir balıkçı motoru Güllük Körfezi'ne doğru gidiyordu.

Dengbejlerin belleklerinde kalanlardan sese, kelama döküp ruh verdikleri anılar dinleyenlerin acılarını tazelemiş, yaralarını yeniden kanatmıştı. Söylenen kelim kulaklarından girmiş, belleklerine hı unutulmayacak derin bir yer edinmişti. Tıpkı benim belleğimde edindiği yer gibi.